

Persida Lazarević Di Giacomo

Università degli Studi »G. d'Annunzio« Chieti-Pescara, Dipartimento di Scienze Linguistiche e Letterarie,
Viale Pindaro 42, I-65127 Pescara
persida.lazarevic@email.it

Dvostruko Sretan grad Frane Petrića

Sažetak

Promotreno iz etimološke perspektive, Petrićev Sretan grad, objavljen između Utopije T. Morea i La città del Sole T. Campanelle, crpi svoje polazište i ključno značenje upravo iz etimologije nazivka 'sretan'. Taj nazivak sadržava dvojnost, koja je poslužila Petrićevoj zamisli: kao što se čovjek sastoji od duše i tijela, tako se dvojnost uočava i ponavlja u raznim strukturama grada-države. S jedne strane felice znači 'produktivan' i 'uspješan', a s druge strane pak 'sretan' te kod Petrića i 'blažen'. Stupnjevanje u razumijevanju sreće kod Petrića znači da je njegov grad-država uspješan i blažen, pa se sudjelovanje svih staleža društva sagledava u okviru praktičnog organiziranja društvenog života dvostruko sretnog grada.

Ključne riječi

Frane Petrić, *Sretan grad*, etimološki pristup, termin *felice*, uspješnost

Za Petrićev prvijenac *La città felice* (1553)¹ kaže Ljerka Schiffler da »predstavlja jedan od najiznimnijih tekstova u širokoj panorami literature 15. i 16. stoljeća, filozofskih traktata o najboljem društvenom uređenju, estetičkih rasprava i njihovih konkretizacija, arhitektonsko-urbanističkih projekcija«.² Što zbog naslova, što zbog teme, te zbog vremenske kolokacije, ovo je Petrićevo djelo iznimno i zato jer nije tako lako odredivo, žanrovski prije svega, a i strukturalno. Suvremena istraživanja nam ukazuju da *Sretan grad* nije tako jednostavno svrstati, čemu svakako doprinosi mnogostrukost aspekata koji ga unutarnje karakteriziraju, a potom i zbog svoje tematske i sadržajne prirode.³ Što se tiče vremenske kolokacije, ovo je Petrićevo djelo nastalo poslije utopijske konstrukcije Thomasa Morea, *De optimo dei rei publicae statu deque nova insula Utopia* (1516), a prije politikološkog djela *Dello Stato delle Re-*

1

U ovom se članku služim sljedećim izdanjem: Frane Petrić, *Sretan grad*, preveo Vladimir Premec, priredio Milivoj Solar (Zagreb: Matica hrvatska, 1998). Naslov izvornika: Francesco Patritio, *La città felice* (In Venetia: per Giovann. Griffio, MDLIII).

2

Ljerka Schiffler, »Filozofija politike i povijesti u djelu Frane Petrića«, u: Frane Petrić, *Izabrani politički spisi* (Zagreb: Golden Marketing – Narodne novine, 1998), p. 17.

3

Ivica Martinović, »Bibliografija o Frani Petriću između dviju obljetnica 1979.–1997.«, u:

Ivica Martinović (ur.), *Frane Petrić – o 400. obljetnici smrti hrvatskoga renesansnog filozofa*, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 613–630; Mihaela Girardi Karšulin, »Kronološki pregled istraživanja Frane Petrića u Hrvata«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 19 (1993), pp. 223–247. Usp. Cesare Vasoli, *Francesco Patrizi da Cherso* (Roma: Bulzoni, 1989); Thomas Leinkauf, *Il neoplatonismo di Francesco Patrizi come presupposto della sua critica ad Aristotele* (Firenze: La nuova Italia, 1990); Cesare Vasoli, *La critica del Patrizi alla dottrina aristotelica della sfera elementale del fuoco* ([Roma]: Roma nel Rinascimento, 2003).

pubbliche (1591) Nikole V. Gučetića, te vizije državne reforme *Civitas solis. Idea reipublicae philosophicae* (1623) Tommasa Campanelle.

Etimološki pristup

Na isti način na koji svoje ishodište i ključno značenje Moreova *Utopia* ima u porijeklu svog naziva (*ou-topos*), koje ukazuje na karakter i smisao utopijske misli, tako je moguće ustanoviti etimološku referencijalnu točku Petrićeva *Sretnog grada*, tj. glavna struktura i tematika ovog djela su reflektirane u etimologiji, koja na taj način transverzalno određuje ovo Petrićevo djelo.

Dvojestvo je, dakle, uočljivo u dvama terminima koji su u izvornom naslovu djela: *città* i *felice*. Za termin 'grad', Petrić je u trenutku pisanja svoje rasprave o sredstvima koja sprječavaju tijelo da ne prouzrokuje raskid s dušom imao na raspolaganju u talijanskom jeziku (koje je karakteriziralo postojanje više registara i tzv. »učenih riječi«, *voci dotte*) dva termina: jedan je *urbe*, od lat. *urbs*, 'grad', koji se posebice odnosio na grad Rim, i koji etimološki vodi porijeklo od lat. *urvare*, 'izbrazdati', a onda i odrediti, označiti religiozne granice grada, tj. (religiozni) pojas jednog novog grada, što bi se povezalos *urvus*, 'krivo', pa time i s *orbe*, 'krug'. Drugi je pak termin onaj koji je Petrić i izabrao – *città*, od lat. *civitas*, što ima i značenje 'paese accasato' tj. 'nastanjeno mjesto', i vodi porijeklo od *civis*, 'građanin', na talijanskom *cittadino*, odnosno 'grupa građana', a evo što kaže etimološki rječnik:

»Luogo abitato, talvolta cinto da mura, distinto in piazze, strade, quartieri e simili, o per solito più considerevole di quel paese che chiamano Terra, Castello, o Villaggio.«⁴

Termin zatim *civico*, od lat. *civicus* < *civis* (it. *cittadino*) odnosi se na nekog tko »boravi, koji tu ima stalno boravište«, a u suprotnosti s nekim tko je »stranac« (*peregrinus*), tj. onaj koji dolazi izvana da bi se tamo vratio, nomad, nestalni stanovnik u jednom mjestu koje nije njegovo. *Civis* se dakle odnosi na građane (it. *cittadini*) i na grad (*città*).

Što se tiče pridjeva 'sretan', Petrić je također mogao računati na dva termina u talijanskom jeziku: jedan je *fortunato*, derivativ od talijanskog *fortuna* < lat. *fortuna* < *fors*, acc. *fortem* – 'sudbina', od istog lat. korijena *ferre*, 'nositi', 'proizvoditi', tj. »ono što slučaj donese sa sobom«, »ono što se dogodi«. *Fortuna* se odnosi, dakle, na izmišljeno biće koje dovodi do neočekivanih događaja, i bez razloga; u vezi je s iznenadnim događajem blagostanja, bogatstvom, ali aludira i na oluju, nevrijeme, odnosno opasnost.⁵ Drugi termin koji je Petrić imao na raspolaganju jest *felice*, od lat. *felix* i *foelix* – acc. *-icem*, koji nas vodi do ne tako čestog glagola *feo* (gr. *phyo*), 'proizvodim', te ima pravo značenje u 'oplođujem', što je ostalo uglavnom na nivou poezije, pa stoga *arbor felix*, »drvo koje daje plodove«. Termin je dakle u vezi s nečim što zadovoljava (u potpunosti), što ima uspjeha, ima dobar ishod, što daje prednost, što ide u korist. Poetski se odnosi na zemlju ili na državu koja je bogata plodovima (*Arabia felix*), tj. onim što zemlja nudi. U vezi s ovim je i termin *fecondo* < lat. *fecundus* i *fæcundus* (*feo* = gr. *phyo*), dakle »koje je plodonosno, produktivno, fertilno«. Petrić je odabrao ovaj drugi termin.

Ova dvojna etimološka konotacija – prije svega sâmog termina *felice* – ne sadržava dihotomiju, niti dualizam, već se radi o svojevrsnom i iznimnom dvojestvu u jedinstvu, a o čemu nam govori sâmo Petrićevo djelo. Petrićev odabir termina očigledno nije bio slučajan.

Proturječni stavovi istraživača

Da ovo djelo nije moguće jednostrano odrediti, upravo zbog svoje tematike i strukture, potvrđuju nam i proturječni stavovi istraživača, od 1979. godine naovamo, koji s jedne strane definiraju *Sretan grad* kao utopiju, dok drugi pak upravo osporavaju tu utopijsku stranu ovom djelu. Jedan od onih koji *Sretan grad* vide kao (renesansnu) utopiju jest Lawrence E. Hough, koji ističe da je »Sretan grad« prije »idealna« negoli »praktična« država.⁶ A Enzo Petrini čak smatra da

»... con la 'città felice' siamo propriamente nell'utopia dell'EU e si ha la fiduciosa affermazione di una progressiva umanizzazione e di realizzazione del mondo.«⁷

Međutim, Karl-Heinz Gerschmann prosuđuje da

»*La città felice* nije utopija u onom smislu u kojem se ova razumijevala počevši od Thomasa Morea, a ona to i ne želi biti.«⁸

Milivoj Solar je dosta oprezniji i ističe kako se *Sretan grad* ipak razlikuje od utopističkih djela Morea i Campanelle, odnosno:

»U smislu određene književne vrste to nije ni iscrpno izveden filozofski traktat, niti je utopijski roman.«⁹

A Mislav Kukoč kaže:

»Mada naslov, kompozicija i historijski kontekst Petrićeva djela upućuje na njegov utopijski karakter, poredbena raščlamba toga spisa i antičkih srednjovjekovnih i renesansnih utopija to ne potvrđuje.«¹⁰

i dodaje potom da Petrićev *Sretan grad* »nema ni utopijski ni eshatologijski karakter«.¹¹

4
Ottorino Pianigiani, *Vocabolario etimologico della lingua italiana* (Genova: Fratelli Letizia Editori, 1988).

5
Usp. Niccolò Machiavelli, *Il Principe* (Firenze: Felice Le Monnier, 1937), cap. VI, p. 60: »Costui di privato diventò principe di Siracusa: né ancora lui conobbe altro dalla fortuna che la occasione; perché, sendo a Siracusani oppressi, lo elessero per loro capitano; donde meritò di essere fatto loro principe. E fu di tanta virtù, etiam in privata fortuna, che chi ne scrive dice 'quod nihil illi deorat ad regnandum praeter regnum'«; cap. VII, pp. 61–62: »Coloro e quali solamente per fortuna diventano, di privati, principi, con poca fatica diventano, ma con assai si mantengano; e non hanno alcuna difficoltà fra via, perché volano: ma tutte le difficoltà nascono quando è sono posti. (...) Questi stanno semplicemente in sulla volontà e fortuna di chi lo ha concesso loro, che sono dua cose volubilissime e instabili; e non sanno e non possono tener quel grado«; cap. XIII, p. 111: »sanza avere arme proprie, nessuno principato è sicuro, anzi è tutto obbligato alla fortuna, non avendo virtù che nelle avversità con fede lo difenda.«

6
Lawrence E. Hough, »*Sretan grad*: Petrićeva renesansna utopija«, *Filozofska istraživanja* 18 (1998), p. 21.

7
Enzo Petrini, *Cherso »La città felice«* (Trieste: Edizioni ricerche, 1991), p. 16.

8
Karl-Heinz Gerschmann, »Frane Petrić, *La città felice* – jedna utopija između Thomasa Morusa i Campanelle«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), p. 43.

9
Milivoj Solar, »Frane Petrić«, u: Frane Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 50.

10
Mislav Kukoč, »Petrićeva socijalnofilozofijska misao između realizma i utopizma«, *Filozofska istraživanja* 15 (1995), p. 169.

11
Kukoč, »Petrićeva socijalnofilozofijska misao između realizma i utopizma«, p. 173.

U posljednje vrijeme *Sretan grad* biva dakle vrednovan drugačije. Tako Andrija Mutnjaković smatra: »Petrićev sretan grad praktično je antiteza Moreove utopije«,¹² a potom navodi razne točke u kojima se Moreovo i Petrićevo djelo razlikuju, da bi na koncu zaključio:

»Moreov idealan grad inicira teze utopijskog socijalizma i obavezne sreće komunističkog raja, a Petrićev sretan grad navješćuje virtualan grad i društveni poredak do danas dokazanog prosperiteta.«¹³

Lino Veljak naglašava činjenicu da Petrićevo određenje čovjeka kao bića sastavljenog od tijela i duše predstavlja konstantu koja je »poprimila izrazitu konotaciju manihejsko-kršćanskog dualizma«. ¹⁴ I veoma je bitno što Veljak naglašava da

»Petriću pak nedostaje utopijski moment (...), pa on ne postavlja zbiljsko pitanje ni o smislu, niti o mogućnosti: temelj je fakticiteta za njega bitno metafizički neupitan – danost kao kriterij.«¹⁵

Rezultat je, pak, te diferencijacije, smatra Veljak na drugom mjestu,

»... rezerviranost sreće i dostojanstva samo za prave građane (drugim riječima za pripadnike vladajuće klase) i negativan odnos spram rada kao zapreke za pristup duhovnim zadovoljstvima i vrlini. Ovo bitno odudara do Moreovih i Campanellinih koncepcija.«¹⁶

I Ljerka Schiffler također zaključuje:

»Antiutopijski model Petrićeva sretna grada (...) nije mitski otok Thomasa Morea.«¹⁷

Na drugom mjestu i kasnije Ljerka Schiffler ovo potvrđuje kad kaže da se, za razliku od takvih tumačenja koja određuju *Sretan grad* kao utopiju, »u novije vrijeme sve više Petrićeva gledišta uspoređuju s renesansnim realizmom makjavelističkog tipa«. ¹⁸

Filozofski izvori Petrićeva *Sretnoga grada*

Ovo se sadržajno, pa stoga i interpretativno dvojestvo ogleda i u određivanju filozofskih izvora renesansnog creskog mislitelja: Petrić obično biva definiran kao platonist, ali istraživanja tim povodom oko ovog djela smještaju *Sretan grad* između Platona i Aristotela, odnosno, kako tvrdi Vladimir Premec, da se »... Petrićeva filozofija države-grada temelji na Platonovoj etici i Aristotelovoj *Politici*«, ¹⁹ tj. Petrić koncipira postizanje sreće kao najvišeg dobra, a to najviše dobro Petrić poima na platoničko-kršćanski način, dok za okosnicu političkog koncipiranja svog sretnog grada uzima Aristotelovu *Politiku*. Petrić je dakle dosljedniji aristotelovac od utopista. Ovim se stavovima pridružuje i Lino Veljak kad kaže:

»*Filozofijsko-politički* gledano, *Sretan grad* je kompendij Aristotelovih pogleda, prilagođen potrebama koje su prouzrokovane preobrazbom antičkog polisa u srednjovjekovnu komunu.«²⁰

»*Etičko-politički* pak gledano (...), *Sretan grad* se zasniva na elementima neoplatoičke etike.«²¹

Karl-Heinz Gerschmann tvrdi:

»Petrićev *Sretan grad* je kontaminacija Platonova 'bujnog' polisa, Aristotelovog grada utemeljenog u svom okolišu i nebeskog Jeruzalema.«²²

Mislav Kukoč smatra da je Petrić »imao za uzor isključivo Aristotelovu *Politiku*«, ali da progovara i »zov aktualnog renesansnog vremena« koje se »ispo-

ljuje u jasnim i razgovijetnim, gotovo bi se moglo reći makjavelistički grubim formulacijama, što odzvanjaju bešćutnim imoralističkim pragmatizmom ustanovljene staleške podjele.²³

Dvojstvo duša-tijelo, dakako kroz jednu osobitu prizmu, karakterizira *Sretan grad*. Već na samom početku svoje rasprave, prvom rečenicom Petrić to naglašava:

»Čovjek, u čemu se filozofi općenito slažu, ima dva glavna dijela svojega bića. Jedan je duša, prema općem mišljenju, premda će nekolicina misliti suprotno. (...) Drugi dio, tijelo, kao materijalna stvar, sastavljeno je iz nepostojanih dijelova, za vlastito održanje samom sebi nedovoljno, već su mu za to potrebne mnoge izvanje stvari.«²⁴

A s obzirom da duša i tijelo odslikavaju državnu strukturu, evo kako Petrić zaključuje:

»... smatram da se naša država sastoji od dva dijela. Jedan je radnički i bijedan, a drugi gospodski i sretan.«²⁵

Odmah potom nailazimo na sljedeći fragment koji je manifestacija konstante zapadne filozofije, tj. već spomenuti dvojaki karakter podrijetla čovjeka, a koja je kod Petrića poprimila izrazitu konotaciju »manihejsko-kršćanskog dualizma«:

»Kako je čovjek dvojstvo tijela i duše, pa i duša dvojstvo razumskog i nerazumskog, a tijelo stvoreno radi duše, čak i vremenski prije nje, zato nerazumsko pomiješano s tijelom služi razumskom i djeluje prvo, što razumsko ne čini jer je najviše ljudsko savršenstvo. Stoga zakonodavac, ukoliko može, na prvo mjesto stavlja brigu za tijelo svojih građana, a tek tada za dušu. Budući da tijelo posjeduje princip rađanja, na toj činjenici zakonodavac temelji svoju brigu.«²⁶

12

Andrija Mutnjaković, »Sretan grad i zavičaj Frane Petrića«, u: *Znanstveni skup Frano Petrić 1597–1997*, uredio Andrija Mutnjaković, Acta et studia draconica, knj. 1 (Zagreb: Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, 1999), p. 67.

13

Andrija Mutnjaković, »Sretan grad i zavičaj Frane Petrića«, p. 67.

14

Lino Veljak, »Petrić i počeci utopijskog socijalizma«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), p. 62.

15

Veljak, »Petrić i počeci utopijskog socijalizma«, p. 62.

16

Lino Veljak, »Razlike između Petrića i utopista«, u: »Petrić među Hrvatima«, odabrao i bilješkama popratio Ivica Martinović, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 385–610, na p. 479.

17

Ljerka Schiffler, »Petrićeva filozofija grada«, u: Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima«, p. 510.

18

Schiffler, »Filozofija politike i povijesti u djelu Frane Petrića«, p. 18.

19

Vladimir Premec, »Petrićeva filozofija države između Platonove etike i Aristotelove Politike«, u: Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima«, p. 447.

20

Veljak, »Petrić i počeci utopijskog socijalizma«, p. 63.

21

Veljak, »Petrić i počeci utopijskog socijalizma«, p. 64.

22

Gerschmann, »Frane Petrić, *La città felice* – jedna utopija između Thomasa Morusa i Campanelle«, p. 52.

23

Kukoč, »Petrićeva socijalnofilozofijska misao između realizma i utopizma«, p. 177.

24

Petrić, *Sretan grad*, p. 9.

25

Petrić, *Sretan grad*, p. 29.

26

Petrić, *Sretan grad*, pp. 31–32.

Ovaj je dio centralni za razumijevanje tog »dvojstva« koje se prostire kroz cijelo djelo, koje je osovina djela, i njegova strukturalna transversalna baza.

Gledano iz današnje perspektive, ili pak iz perspektive razmatranja boljeg društva, mora se zaključiti da svakako ova Petrićeva rasprava nije u stanju ispoštovati logiku koncepcije demokratske zajednice. Upravo u tom smislu i kaže Mihaela Girardi-Karšulin:

»Sva tri rana Petrićeva spisa koja polaze od jednog ‘antropološkog’ fenomena, ljudske zajednice, ljudske povijesti i ljudskog govorenja završavaju neuspjehom. Petrić ne uspijeva utemeljiti zajednicu u kojoj će biti zadovoljena iskonska žed ljudi za spoznajom ‘vrtloga beskonačne božanske dobrote’, nego samo formulirati upute za obilno i neometano opskrbljivanje i funkcioniranje grada. On ne uspijeva utemeljiti povijest kao znanost o cjelini vremena, nego samo izlučiti pravila koja osiguravaju relativno veću objektivnost povjesničara. Ni on ne uspijeva zasnovati retoriku kao znanost istinitog govorenja svih stvari o svim stvarima, nego se mora zadovoljiti pravilima koja se vremenom mogu i poboljšavati. Upada u oči da Petrić polazeći od ‘antropološkog’ fenomena ljudske zajednice, povijesti i govorenja tendira tome da te fenomene sagleda u njihovu univerzalnom aspektu ili da ih protumači iz njima nadređenih i od njih odvojenih uzroka, što je posebno uočljivo u dijalogizima o povijesti i dijalogizima o retorici. Ljudska (zajednica) i povijest i govorenje imaju filozofski dignitet ili se mogu formulirati kao znanost o govorenju samo ako se mogu shvatiti iz totaliteta bića kao jedan član tog totaliteta. Petriću svakako ne uspijeva da to pojmovno formulira, pa u dijalogizima o povijesti i dijalogizima o retorici u platoničkoj maniri pribjegava mitskom govorenju koje svjedoči o granici pojmovnog govorenja o tim fenomenima. U tim mitovima u središtu stoji (kršćanski) motiv pada i otpadništva. Fakticitet i ograničenost ljudskog opstanka izraženi kao vremenska ograničenost čovjeka kojemu je zatvoren totalitet vremena i kao ljudskom govorenju nedostupna unutrašnja bit stvari istiskuju čovjeka ili istinske antropološke fenomene iz vidokruha jednog platonički-novoplatonički koncipiranog filozofskog sistema. U tom smislu govorimo o neuspjehu, tj. nemogućnosti da se učenje o idealnoj zajednici, povijesti i govorenju zasnuje kao znanost.«²⁷

A jedan osrednji njemački pjesnik prve polovice XIX stoljeća, Heinrich Stieglitz – inače prijatelj Nikole Tommasea, i koji se zanimao za kulturu južnih Slavena²⁸ – bio je Frani Petriću, upravo u vezi s djelom *Sretan grad*, pripisao onda »najnezgrapniji i najtuplji ‘čisti materijalizam uslijed odsutnosti svakoga višeg svjetonazora’«.²⁹

Biti dvostruko sretan

Moramo razmotriti koliko se kod Petrića, kad je o *Sretnom gradu* riječ, radi o tome da se napiše traktat o idealnoj ljudskoj zajednici. Petrić je, tvrdi Lino Veljak, »savjetodavac kojem je stalo tek do bolje organizacije već postojećeg oblika društvenog života«.³⁰ Kaže, dakle, Petrić za svoj *Sretan grad* da je to u stvari rasprava o sredstvima koja tijelo sprječavaju da ne prouzrokuje raskid s dušom.³¹ Znači to dvojstvo duše i tijela – a koje se reflektira na strukturu grada-države jer Petrić državu uspoređuje s tijelom koje služi duši – ne smije se razbiti, i to je svrha »uputa i pravila« za neometano funkcioniranje grada. Stoga Petrić i ističe:

»Neopozivo smatram da samo ono tijelo može postati sretno, čija se životna nit produžava čitavim prostornim tijekom ljudskog vijeka, jer kad bi u sredini došlo do prekida ne bi se moglo pripjeti do spomenutog vrutka kada valja stići. Zato, ako nam je stalo do toga da čovjek pije vode iz tog vrutka, potrebno je svim silama sačuvati jaku vezu kojom je tijelo svezano s dušom.«³²

Potrebno je, dakle, za sve to naći jedno *uspješno* rješenje, ili kako se kaže na talijanskom, ‘soluzione felice’ i *uspješan* ishod, ‘esito felice’. Jer, ako pogledamo etimologiju termina *felice*, vidimo upravo da je dvojstvo, koje karakterizira ovo djelo, njegovu osnovnu ideju i tematiku, prisutno i u samom terminu *felice*. Pa ako se usredotočimo na taj termin, *felice*, koji je Petrić odabrao, vidimo da se s jedne strane odnosi na *produktivnost*, a s druge pak

na *blaženost* koja je vrhunac postizanja sreće po Petriću. Ove dvije konotacije nisu u suprotnosti jedna s drugom, nego se štoviše relacioniraju po sistemu uzroka i posljedice. Nije Petrićeva svrha da svojom raspravom razmotri aspekte idealnog grada, već *uspješnog (felice)*, funkcionalnog, da bi se time došlo do blaženstva. Uspješno funkcioniranje takvog grada ne pretpostavlja idealiziranje raznih komponenata grada-države, već praktično uočavanje prioriteta i funkcija u svrhu postizanja *uspješnog-sretnog > sretnog-blaženog* grada. Ovo dvojstvo nije u suprotnosti, nije u proturječnosti, jer se mora imati na umu praktičnost kojoj Petrić teži, izvodljivost dakle danog projekta, nužna da bi se ostvario život u zajednici na najbolji mogući način: »Sve te igre su predviđene za slobodnog čovjeka«, veli u jednom trenutku Petrić, »ili kako suvremeno kažemo, za plemenita čovjeka«.

»A takvi će biti svi oni koji tijelu ne žele poreći prikladnost za vrlinu. To bi bilo sve, koliko zakonodavac može određivanjem običaja koristiti tijelu.«³³

A prava je sreća za čovjeka u njegovu što duljem tjelesnom održanju.³⁴ Kad tako ne bi bilo, radilo bi se o demagogiji. A Petrić nije demagog. Stoga, ne proturječi Petrić sebi kada kaže da od svih šest staleža koji su potrebni »za ustanovu sretnog grada«,

»... ovi staleži, koji zajednički nastoje na tom zamornom putu, neće svi piti nebeske vode. Zsigurno, napit će se i biti sretni samo oni koji se slažu s odrednicom sreće, a u nju prvenstveno ne spada gomila seljaka koja jednom riječi može živjeti do duboke starosti, ali je onemoćena mnogim zaprekama. Štoviše, ona sav svoj život potratiti na održavanju vlastitog i tuđeg života. Zbog te zapreke oni ne mogu steći svojstva vrline koja je posljednji korak do postizanja blaženstva.«³⁵

Petrićev stav nije u sadržajnoj opreci s postavom djela koje ima za temu »sretan grad«. Jer ovu Petrićevu teoriju (postizanja) sreće, odnosno eudemonije, karakterizira dakle dvojno poimanje termina sreća, pa stoga govorimo o dva stupnja sreće koja su nužna i čine jedinstvo. »Već svojim naslovom«, tvrdi Mislav Kukoč,

»Petrićev *Sretan grad* izravno proizlazi iz Aristotelova eudaimonizma, odnosno uvjerenja da je svrha polisa sretan život svih građana, izriječkom 'dobro življenje', odnosno 'blaženo i lijepo življenje' u 'savršenu i samodostatnu životu'.«³⁶

Staleži seljaka, obrtnika i trgovaca kod Petrića ne mogu postići sreću u smislu blaženstva (»ne mogu se smatrati dijelom blaženog grada«³⁷), ali mogu

27

Mihaela Girardi Karšulin, »Petrićev 'antropološki' neuspjeh«, u: Martinović (ur.), »Petrić među Hrvatima«, p. 544.

28

Олга Елермајер-Животић, *Из немачко-југословенских књижевних веза: Хајрих Штиглиц (1801–1849)* (Београд: САНУ, DCVIII, 44, 1991).

29

Gerschmann, »Frane Petrić, *La città felice* – jedna utopija između Thomasa Morusa i Campanelle«, p. 48.

30

Veljak, »Razlike između Petrića i utopistâ«, p. 481.

31

Petrić, *Sretan grad*, p. 12.

32

Petrić, *Sretan grad*, p. 12.

33

Petrić, *Sretan grad*, p. 34.

34

Petrić, *Sretan grad*, p. 12–13.

35

Petrić, *Sretan grad*, pp. 27–28.

36

Kukoč, »Petrićeva socijalnofilozofijska misao između realizma i utopizma«, p. 173.

37

Petrić, *Sretan grad*, p. 28.

biti sretni u smislu u kome se pod srećom smatra produktivnost, fertilitnost, uspješnost. Jer ne smije nam promaći činjenica da svi oni, i seljaci, i obrtnici, i blaženi žive u istom gradu. Stoga su svi, a svaki na svoj način, sretni (pa otuda i višeznačnost termina), odnosno produktivni, uspješni, vrlni i blaženi.

»La ‘città felice’ è governata dal buon senso e dalla gerarchia delle funzioni, finalizzate al soddisfacimento dei bisogni, prima quelli del corpo e poi quelli dell’anima: senza la soddisfazione delle necessità elementari, senza benessere economico, senza previsione di disponibilità finanziarie che permettono gli interventi la ‘città felice’ sarebbe veramente un’utopia.«³⁸

Odnosno, kako izlaže Ljerka Schiffler:

»Umjesto futuroloških nacrti, predstava ‘zlatnog doba’, antiutopija, Apokalipsa sa svojim monstruoznim predstavama, umjesto fantastike, tehnički i historijski pristup urbanom problemu. Društvena se hijerarhija iskazuje u funkcionalnoj, operativnoj formi, ne više u klasnoj.«³⁹

Oni pak koji ispunjavaju odrednicu sreće, onu koja se po Petriću identificira s blaženstvom (*beatitudine*), nužno je dakle da budu vrlni, »ako nastoje biti blaženi«.⁴⁰ Pa stoga, ako zakonodavac želi svoje građane privesti sreći/blaženstvu, on mora nužno voditi brigu o ljudskoj duši znajući da »ona ima razumski dio, odnosno jedan dio praktičan, a drugi spekulativan.«⁴¹ Petrićev se eudemonijski koncept ne odnosi na sreću koja pokriva najveći broj građana, već je u vezi s ustanovljenjem uspješnog ostvarenja grada-države (a u tu svrhu Petrić savjetuje i arhitektonsko koncipiranje takvog grada i njegovog položaja). U ovom djelu, kaže Ljerka Schiffler,

»Petrić razvija svoju koncepciju realnog društveno-historijskog, možemo reći urbanističkog ideala.«⁴²

Dvojstvo Petrićevog koncipiranja sreće, počev od etimološkog značenja tog termina, odslikava se dakle na samom pojmu, odnosno s jedne strane sreća je pragmatična, sastoji se od praktičnog razvijanja raznih aspekata (grada), u zavisnosti od elemenata na raspolaganju, geografskih, klimatskih, historijskih, kulturnih. Kaže Milivoj Solar:

»Vrijednosti *Sretnog grada* valja zato razabrati i u okvirima izravne namjene; one su pretežito u uspješnoj izvedbi, u jasnom stilu, u zanimljivom povezivanju ‘realističkog’, gotovo pragmatičkog stajališta s načelnom etičkom problematikom te u jasnom i dosljedno razvijenom načinu izlaganja.«⁴³

S druge strane, ovakvo razumijevanje termina *felicitate* (> †*felicidade*) ima svoje konceptualne (i lingvističke) sinonime u terminima *beatitudine*, ‘blaženstvo’ i *contentezza*, ‘zadovoljstvo’, a filozofski *eudaimonia*, pa se onda radi o apsolutizaciji sreće koja vidi transfer sreće s one strane, dakle blaženstvo (kroz vrlinu, mir, obilje).

»Čitatelj treba poput autora vidjeti predodžbe sastavljene iz različitih ‘viđenja svijeta’ u harmoničnom jedinstvu gdje su *felicita* i *beatitudine* istovjetni.«⁴⁴

Stoga je Petrićev grad neproturječno dvostruko sretan. Petrićev grad, onako kako je moguće, i, ako se vratimo na početak, jest siguran (< *sine cura*, ‘bez brige’) > uspješan > sretan > blažen. U vrijeme kad jer Petrić pisao svoje djelo, postojao je u talijanskom jeziku glagol *felicitare*, koji je bio tada sinonim glagola *prosperare*, sa značenjem: ‘napredovati’, ‘uspjevati’, ‘cvjetati’, ‘prosperirati’, ‘postići cilj’. Machiavelli je stoga i mogao reći, u XV. poglavlju naslovljenom »Quanto possa la Fortuna nelle cose umane in che modo se li abbia a resistere«:

»Si vede oggi questo principe felicitare, e domani ruinare, senza verli veduto mutare natura o qualità alcuna: il che credo che nasca prima dalle cagioni che si sono lungamente per lo adietro discorse, cioè che quel principe che si appoggia tutto in su la fortuna, rovina, come quella varia. Credo ancora che sia felice quello che riscontra el modo del procedere suo con le qualità de' tempi, e similmente sia infelice quello che con il precedere suo si discordono e tempi.«⁴⁵

Jer, kako kaže Petrić na drugom mjestu:

»Povijest se jamačno (što se nitko neće usuditi poreći) piše zato da bi gradovi po primjeru drugih kročili k sreći, pa ako je taj primjer nejasan i nepouzdan, ni od kakve je ili tek neznatne koristi. Budući da se sreća vrlo visoko cijeni, potrebno je da i primjer bude pouzdan i svijetao kako bi se drugi u njegovu svjetlu mogli zaputiti prema najvišem dobru.«⁴⁶

Petrić traži jamčenu, sigurnu sreću, pa s obzirom da se to kosi s pojmom sreće koja sama po sebi ne može biti jamčena, eto onda kako se formiranjem raznih stupnjeva sreće, od produktivnosti-sigurnosti, preko uspješnosti-fertiliteta, do sreće-blaženstva može jamčiti sreća takvom gradu-državi. Ovakvo stupnjevanje ne podrazumijeva utopijsku zamisao. Petrićeva višestruka analiza grada to i dokazuje, prostorno i oblikovno rješenje obuhvaćaju praktičnu analizu dvojstva grada-države.

»... Petrić osmišljava stvarni grad kao prolegomenu budućem događanju grada.«⁴⁷

Pa se onda praktična pitanja grada (zemljište, posjedi, prehrana, obrana grada, troškovi itd.) tretiraju isto tako kao i postizanje vrline, tj. uvjeta za sretan/uspješan život u zajednici, i obratno.

Na osnovu etimološkog pristupa naslovu Petrićeva prvijenca, koji upravo u porijeklu svoga naziva ustanovljuje svoje ključno značenje i uporište, moguće je izvesti nekoliko zaključnih stavova. Dvojna osovina Petrićeve koncepcije grada-države, a koja je izražena kroz dvojstvo tijelo-duša i karakterizira strukturu i smisao djela, uočljiva je u dvama terminima iz naslova: *città* i *felice*. Od ova dva, termin *felice* je ključni nosilac smisla Petrićeva djela jer sadrži višestruke konotacije: *felice* znači 'produktivan', 'uspješan', 'sretan', a kod Petrića je u vezi i s pojmom 'blaženosti'. Petrićevo razmatranje organizacije društvenog života (na putu ka blaženosti) očituje se u rasuđivanju o funkcioniranju uspješnog-sretnog > sretnog-blaženog grada-države. Petrićev je grad stoga dvostruko sretan. Gledano kroz prijelaze značenijske odrednice

38 Petrić, *Cherso* »*La città felice*«, p. 15.

39 Ljerka Schiffler, »Filozofija grada«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), p. 5.

40 Petrić, *Sretan grad*, p. 29. Usp. Heda Festini, »Tragom utilitarizma u F. Petrića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske baštine* 30 (2004), p. 64.

41 Petrić, *Sretan grad*, p. 30.

42 Schiffler, »Filozofija grada«, p. 4.

43 Solar, »Frane Petrić«, p. 50.

44 Gerschmann, »Frane Petrić, *La città felice* – jedna utopija između Thomasa Morusa i Campanelle«, p. 51.

45 Niccolò Machiavelli, *Il Principe*, cap. XV, p. 179; usp. cap. XXV, p. 180: »perché, se uno che si governa con rispetti e pazienza, e tempi e le cose girano il modo, che il governo suo sia buono, e' viene felicitando; ma se li tempi e le cose si mutano, e' rovina perché non muta modo di procedere.«

46 Frane Petrić, *Deset dijaloga o povijesti*, preveo Krešimir Čvrljak, urednik Vladimir Filipović (Pula i Rijeka: Čakavski sabor, 1980), p. 141.

47 Mutnjaković, »Sretan grad i zavičaj Frane Petrića«, p. 68.

termina *felice*, Petrićev je grad produktivan > uspješan > sretan > blažen. Ovakvo stupnjevanje, koje polazi od značenja 'produktivnosti' pa vodi do 'blaženstva', objašnjava činjenicu da u biti svi staleži sudjeluju u ostvarivanju *uspješnog grada-države*.

Persida Lazarević Di Giacomo

Twice Happy Town of Frane Petrić

Abstract

This paper deals with the etymology, and consequently with the meaning of Frane Petrić's Happy Town (La città felice): written after Thomas More's Utopia and before Tomaso Campanella's The City of the Sun, Petrić's Happy Town has its datum-point and key meaning in the etymology of the term felice. This term contains the duality constantly pointed out in Petrić's conception: since the human being consists of body and soul, the duality is noted and repeated through various structures of this town-state. The term felice means 'productive', 'successful', 'happy', and it has to do with Petrić's concept of 'blessedness' as well. The gradation of the meaning of the term felice explains the fact that Petrić's town is successful-happy and happy-blessed. All the social levels are part of the productiveness > blessedness process of Petrić's twice Happy Town.

Key words

Frane Petrić, *Happy Town*, etymological approach, term *felice*, successfulness